פסיק רישא באיסור דרבנן

א. תרומת הדשן סימן סד

שאלה: סכין התחוב בכותל של עץ מבעוד יום, או תקעו בספסל או בדף שאינם מחוברים, שרי להוציא הסכין בשבת או לא?

תשובה: יראה דהיכא דתקעו הוא בכותל שהוא מחובר, יש לחוש לאסור אם מוציאו. משום דתנן בהבונה הקודח כל שהוא חייב, ומפרש התם תלמודא אליבא דרב, דקי"ל כוותיה באיסורי, דקודח חייב משום בונה, וחייב קודם שנתמלאה הנקב, כדאיתא התם בגמ' ופרש"י. וא"כ בהוצאת הסכין היכא דתקוע קצת בחוזק, כמעט פסיק רישיה הוא, שלא יוסיף בנקב והוי ליה קודח כ"ש. ואין נראה להביא ראייה להתיר, מהא דכתב במרדכי פ' חבית, שאם היה סכין תקוע בחבית מותר להוציאו ולהכניסו, שהרי אינו מתכוין להוסיף, ומייתי ראייה מפ' במה טומנין, האי סכינא דביני אורבי דצה ושלפה דצה ושלפה שרי. וי"ל דכיון דחבית כלי הוא, ואין בניין וסתירה בכלים בדבר שאין בו חיזוק ואומנות לכ"ע, ולהכי אין בו משום קודח, אפי' אי הוי אי אפשר שלא יוסיף בנקב. וא"ת דמחייב משום דמתקן פיתחא? הא מסקינן התם פ' חבית דבר תורה דכל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא לא שמיה פיתחא הוא, אלא דחכמים גזרו בכל פתחים ונקבים גזירה משום לולין דתרנגולים דאינהו עשוים להכניס ולהוציא כדאיתא התם. ולהכי קא מכוין להוסיף איסור, אבל בשאין מתכוין, נוכל לומר אפי' אי פסיק רישיה הוא שרי, דבאיסור דרבנן יש לחלק בין מתכוין גמור, לפסיק רישיה, כדאיתא בתשובת מור"ם במרדכי פ' הזורק. אמנם נראה דהאי סכין התקוע בחבית איירי שהוציאוהו והכניסוהו כבר בחול, ולא פסיק רישיה הוא שיוסיף בנקב, מדמייתי עלה ראייה מפ' במה טומנין, מסכינא דביני אורבי דצה ושלפה כו'. והיא ע"כ איירי דלאו פסיק רישיה היא שירחיב הגומא, דר"י פי' פ' כירה דלהכי בעינא דצה כדי שלא יזיז עפר ממקומה [ומשום מוקצה]. ומ"מ ע"כ מודה הוא ושלפה, דאי הוי פסיק רישיה להרחיב את הגומא הוי אסור, דעושה גומות ואינו צריך לעפרה חייב מדאורייתא משום בניין. וא"ת אי איירי סכין התקוע בחבית דלאו פסיק רישיה הוא, א"כ מאי קמ"ל? פשיטא! דבכל דבר שאינה מתכוון אפי' במלאכה דאורייתא שרי, דקי"ל כר"ש. וי"ל דאצטריך לאשמועינן דלא גזרו דילמא אתי לכוין שיוסיף בנקב, הואיל וידעינן דניחא ליה בהרחבת הנקב... והוא מייתי ראייה מדצה ושלפה דלא גזרינן התם דילמא ירחיב הגומות במתכוין כדי שיוכל להכניס הסכין בקל. ומהשתא שהוכחנו דסכין התקוע בחבית מיירי בלאו פסיק רישיה הוא, מתיישב אפילו בחבית גדולה שמחזקת יותר ממ' סאה. דכתב א"ז אהא דמתיז ראשו בסייף דחבית גדולה כזאת שייך בה בנין כמו בקרקע. ואי הוי פסיק רישיה חייב משום קודח כמו בתקוע בכותל, כדמפרש לעיל, אבל סכינים דביני אורבי אין נראה לחייבו משום קודח. אפילו אי לא דצה ושלפה דהתם אינה אלא שמפריד אורבי מהדדי, שהרי אינו גוף אחד ולא שייך בה קודח, אבל משום הרחבת גומא שייך בה. ולכך נקט ר"י האי לישנא, ולא לשון קודח. וכיון דכבר נהגו העולם לאסור ולהוציא סכין התקוע בכותל, ואשכחינן ביה טעמא כדפרש"י, יש לנו לקיים המנהג אפי' הוא לקולא, כ"ש לחומרא. אבל אם תקוע הסכין בדבר תלוש בספסל וכה"ג לא ידעינן כלל טעם וסברא לאסור, והמחמיר בדבר מפריז הוא על מדותיו.

ב. בית יוסף אורח חיים סימן שיד

וכתב המרדכי (סי' תמ) ול"נ דהא מיירי כשמתכוין להוסיף אבל אם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף כדאמרינן בסוף פרק במה טומנין (נ:) בהני סכיני דביני אורבי וכתב בתרומת הדשן סימן ס"ד דנראה דהאי סכין התקוע בחבית איירי שהוציאוהו והכניסוהו כבר בחול דלאו פסיק רישיה הוא שיוסיף בנקב מדמייתי עלה ראיה מסכינא דביני אורבי דצה ושלפה וכו' וההיא על כרחך איירי דלאו פסיק רישיה הוא שירחיב הגומא. ולפי מה שכתבתי סוף סימן זה (עו. סוד"ה חבית) אפילו לא הוציאוהו והכניסוהו בחול נמי שרי ועיין שם:

ג. בית יוסף אורח חיים סימן שיד

והאי סכינא דביני אורבי הכי איתא בגמרא אמר שמואל האי סכינא דביני אורבי דצה ושלפה והדר דצה שרי ואי לא אסור מר זוטרא ואיתימא רב אשי אמר בגורדייתא דקני שפיר דמי ופירש רש"י קנים הדקרנים שיוצאין הרבה בגזע אחד ותכופים זה בזה שפיר דמי לנעוץ בתוכם סכין לשמרו ואין חוששין שמא יגרור הקליפה וחייב משום מוחק. ולכאורה דבתלושין מיירי אבל התוספות (שם ד"ה גורדיתא) כתבו דבמחוברין נמי שרי והוא שהם למטה משלשה דליכא איסור משתמש במחובר למטה משלשה. אמר ליה רב מרדכי לרבא מתיב רב קטינא הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולים אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשר וניטלים בשבת תיובתא ופירש רש"י מתיב רב קטינא תיובתא להנך רבנן דאמרי דאי לא

דצה ושלפה אסיר וכן העלו הרי״ף והרא״ש דאפילו לא דצה ושלפה שרי, ואם כן מה שכתב המרדכי בפרק חבית אם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית מותר שהרי אינו מתכוין להוסיף כדאמרינן בסוף פרק במה טומנין אמר שמואל הני סכיני דביני אורבי דצה ושלפה והדר דצה שרי לאו למימרא דכשמואל נקטינן דהא איתותב אלא מסופא דמילתא דאסיקנא דאפילו לא דצה ושלפה שרי הוא דמייתי ולא חש לסיומי מילתא דמפורש בהדיא דשמואל איתותב ולא קיימא לן כוותיה ואם כן בסכין התקוע בחבית אפילו לא דצה ושלפה שרי אלא שמדברי בעל תרומת הדשן נראה דכשמואל נקטינן דלא שרי אלא דוקא בדצה ושלפה ואפשר שהוא מפרש דלא מתיב רב קטינא אלא לרב הונא דאמר לעיל מיניה האי סליקוסתא דצה שלפה והדר דצה שרי ואי לא אסיר ופירש רש״י עשב שהוא נאה למראה ולהריח וממלאין כד עפר לח ותוחבין אותו לתוכו. דהטומן לפת וצנונות להאי דמיא טפי דבתרווייהו איכא למיחש שמזיז עפר אבל סכינא דביני אורבי איכא למיחש ביה נמי משום מרחיב גומא דהוי בונה: ועם כל זה איני יורד לסוף דעת בעל תרומת הדשן שבתחלה כתב דנראה דלא שרי סכין התקוע בחבית אלא בשתקעוהו והוציאוהו כבר בחול הא לאו הכי לא ובסוף התשובה כתב שאם תקוע הסכין בדבר תלוש אין טעם לאסור ומשמע דאפילו לא דצה ושלפה שרי דאי בדצה ושלפה אפילו במידי דמחובר נמי שרי ואם כן חבית דתלוש היא אמאי לא אלא אם כן דצה ושלפה ושמא דוקא בחבית המחזקת ארבעים סאה קאמר שדינה כקרקע אבל אין זה במשמעות לשונו שכתב אפילו בחבית גדולה שמחזקת יותר מארבעים סאה משמע דבכל חבית מיירי.

ד. שולחן ערוך אורח חיים סימן שיד סעיף א

ואם היה סכין תקוע מע״ש בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף. הגה: ודוקא שהוציאו ג״כ פעם אחת מבע״י, אבל אם לא הוציאו מבע״י, אסור דהוי פסיק רישא דעושה נקב ופתח לחבית.

ה. שולחן ערוך אורח חיים סימן שיד סעיף יב

סכין שהוא תחוב בכותל של עץ מבע״י, אסור להוציאו בשבת כיון שהוא דבר מחובר; אבל אם הוא תחוב בספסל, וכן בכל דבר תלוש, מותר להוציאו. (הגה: ואם דצה ושלפה מבע״י, אפילו בכותל, שרי

ו. מגן אברהם סימן שיד ס״ק ה

ה ודוק׳ שהוציאו ג״כ כו׳... הנה מבואר דהת״ה ס״ל ג״כ דהתיובת׳ קאי אשמואל דהא מייתי דברי התו׳ והם כתבו כך בהדי׳ ומשמע דס״ל פשוט להת״ה דאף לפי המסקנא דאתותב שמואל מ״מ מיירי בענין דלא הוי פסיק רישי׳ דעושה גומא דפסיק רישיה כ״ע מודו דאסו׳ והא מלאכה דאוריית׳ היא דדוק׳ כשחופר גומא וצריך לעפרא הוי דרבנן אבל כשא״צ לעפרא הוי דאוריית׳ ופסיק רישי׳ בדאוריית׳ אסור לכ״ע אלא ע״כ מיירי בענין דלא הוי פסיק רישיה כלל וא״כ ההיא דחבית נמי מיירי בענין דלא הוי פסיק רישיה כלל דמלאכה דאוריית׳ הוא דעוש׳ פתח לחבית אבל פסיק רישיה במלאכה רבנן ס״ל להת״ה דמותר ומביא ראיה ממרדכי פ׳ הזורק דמתיר לשפוך מים אע״פ שיורד לכרמלית כיון דאינו מתכוין שיצאו לחוץ... לכן נ״ל דמדינא אין כאן איסור אפי׳ בכותל ובחבית גדולה כיון דדבר שאין מתכוין ומקלקל הוא אלא שהת״ה נדחק לקיים המנהג שנהגו כמ״ש הוא בעצמו ע״ש וכ״כ מהרי״ו סי׳ ק״ל דנהגו בו איסור להוציא דנר׳ כעושה נקב בכותל עכ״ל גם מ״ש להתיר פסיק רישיה במילי דרבנן וכ״כ סי׳ ע״ו צ״ע דבסימן שי״ו ס״ד איתי׳ בהדי׳ דאסור ותלמוד ערוך הוא וכ״כ התוס׳ בשבת דף ק״ג סוף ד״ה לא צריכי ע״ש וכ״מ סימן של״ז ס״א וסס״ב ע״ש, וכ״מ סי׳ רע״ו ס״א וס״ג ...ומ״ש ראיה מהמרדכי אינה ראיה דהתם אי לא עביד מידי ואפי׳ יוצאין לר״ה ליכא איסור׳ כמ״ש סי׳ שנ״ז אלא דרבנן גזרו בר״ה ובכרמלית לא גזרו שכשאינו מתכוין להוציאה דכיון שאינו מתכוין לא אתי להוציאה להדיא ע״ש עמ״ש ססי׳ רנ״ג דבאמירה לעכו״ם בפסיק רישיה יש להתיר ודוק בדברי כי קצרתי:

ז. משנה ברורה סימן שיד ס״ק יא

והנה לענין עיקר הדין הסכימו המ״א וא״ר והגר״א והגרע״א דפסיק רישא אסור אף במלתא דרבנן ומ״מ הכא מצדדים המ״א והגר״א דמדינא אף בכותל שרי היכא שאין מתכוין כיון שא״צ להגומא והוי מלאכה שאצל״ג וגרע משאר איסור דרבנן דאסור היכא שהוא פסיק רישא כיון שהוא ג״כ מקלקל וגם הוא כלאחר יד וממילא נעשה הגומא בכותל ע״י הוצאת הסכין שמתרחב הגומא וכדלעיל בסימן שי״א ס״ח גבי צנון ע״ש אלא שהעולם נהגו בו איסור להוציא דנראה כעושה נקב בכותל וגם הט״ז מצדד כן בעיקר הדין אף בכותל ומ״מ סיים דאין בידו להקל נגד התה״ד והשו״ע והרמ״א שפסקו כולם בסוף הסימן להחמיר לענין כותל [וכן הוא ג״כ דעת הא״ר כהשו״ע והרמ״א דאפשר דניחא ליה שיהא הנקב מרווח לחזור ולתחוב בו הסכין ובאופן זה בודאי לכו״ע אסור] אלא לענין חבית דעיקר איסור הוא רק מדרבנן יש לסמוך היכא שהוא צורך גדול על דעת המחבר שמתיר להוציא הסכין בשבת כיון שאין מתכוין להוסיף הנקב אפילו היכא שלא הוציאו מעולם מתחלה.